

Etninės ir socialinės grupės Lietuvoje: visuomenės nuostatos ir jų kaita 2013 metais

Vita Petrušauskaitė

LIETUVOS SOCIALINIŲ TYRIMŲ CENTRO ETNINIŲ TYRIMŲ INSTITUTAS, VILNIUS

SANTRAUKA: Straipsnyje apžvelgiami naujausi 2013 m. atliktos visuomenės nuostatų apklausos duomenys. Apžvalgoje aptariama socialinė distancija tarp Lietuvos gyventojų ir įvairių etninių ir socialinių grupių, įvertinami pastarųjų metų pokyčiai. Apklausų metu socialinė distancija buvo matuota trimis kintamaisiais – gyvenimo kaimynystėje, darbo vietoje darbovietėje ir būsto nuomos atžvilgiu. Tyrime dalyvavusių Lietuvos gyventojų taip pat buvo klausama, kaip per pastaruosius penkerius metus pasikeitė jų požiūris į įvairias Lietuvoje gyvenančių žmonių grupes. Naujausios apklausos duomenys aptariami lyginant su ankstesnių metų apklausų duomenimis. Atskirai aptariamos visuomenės nuostatos Lietuvoje gyvenančių lenkų atžvilgiu.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: VISUOMENĖS NUOSTATOS, SOCIALINĖ DISTANCIJA, LIETUVOS LENKAI.

Įvadas

Analizuojant ir lyginant gyventojų nuostatas, apžvalgoje remiamasi 2013 m. rugsėjo–spalio mėnesiais atlikta apklausa, kurią Etninių tyrimų instituto užsakymu atliko bendra Lietuvos ir Didžiosios Britanijos rinkos ir viešosios nuomonės tyrimų kompanija „Baltijos tyrimai“. Tyrimo metu apklausta 1 012 Lietuvos gyventojų nuo 15 iki 74 metų iš 100 Lietuvos vietovių (atrankos taškų). Apklaustųjų sudėtis atitinka 15–74 metų Lietuvos gyventojų sudėtį pagal lytį, amžių, išsimokslinimą, tautybę, gyvenvietės tipą, rezultatų paklaida neviršija 3,5 procentų. Lyginant 2005–2012 m. duomenis remiamasi tais metais atliktų apklausų duomenimis ir tų duomenų analize (žr. Vildaitė ir Žibas 2010; Pilinkaitė Sotirovič ir Žibas 2011; Visuomenės nuostatos... 2012).

Visuomenės nuostatos Lietuvoje gyvenančių etninių ir socialinių grupių atžvilgiu 2013 m.

2013 m. rugsėjo–spalio mėn. atlikta apklausa siekta iširti gyventojų nuomonę apie įvairias Lietuvos etnines ir socialines grupes ir nustatyti socialinę distanciją šių grupių atžvilgiu. Respondentams buvo pateiktas trisdešimt vienos socialinės grupės (išskirtos pagal negalios, etninės kilmės, rasės, tikėjimo, kalbos ir socialinio statuso kriterijų) sąrašas. Socialinė distancija buvo matuota trimis kintamaisiais – gyvenimo kaimynystėje, darbo vietoje darbovietėje ir būsto nuomos atžvilgiu.

2013 m. tyrimo duomenys didesnių visuomenės nuostatų įvairių etninių ir socialinių grupių atžvilgiu pokyčių neatskleidė. Kaip ir anksčiau, Lietuvos gyventojai kaip galimus kaimynus palankiai vertina iš esmės visas tiriamas etnines grupes – kaimynystėje su ukrainiečiais, rusais, baltarusiais, lenkais, moldavais, gruziniais, turkais, kazachais, žydais, kinais nenorėtų gyventi mažiau kaip penktadalis žmonių. Nepalankiau vertinamos tik kelios etninės grupės – pakistaniečiai, čečėnai ir romai (čigonai), tačiau skirtumai tarp šių grupių yra itin ryškūs. Kaimynystėje su pakistaniečiais nenorėtų gyventi apie ketvirtadalis (23 proc.), su čečėnais – trečdalis (36 proc.) žmonių, o socialinė distancija romų (čigonų) etninės grupės atžvilgiu yra daug didesnė – kaimynystėje su romais nenorėtų gyventi du trečdaliai (66 proc.) Lietuvos gyventojų. Pažymėtina, kad visuomenės nuostatos romų (čigonų) etninės grupės atžvilgiu yra gana pastovios nuo 2005 m., kai Etninių tyrimų institutas pradėjo kasmetines gyventojų apklausas. Nors buvo tam tikrų nuostatų svyravimų, romų vertinimas yra gana nepalankus. Visą šį laikotarpį kaimynystėje su jais teigė nenorintys gyventi daugiau kaip pusė Lietuvos gyventojų (žr. 5 pav.).

Analizuojant Lietuvos gyventojų požiūrį į įvairias religines grupes matyti, kad 2005–2007 m. fiksuota didelė socialinė distancija (51–60 proc.) musulmonų atžvilgiu, nuo 2008 m. ji ėmė mažėti ir 2013 m. tik apie trečdalis gyventojų (37 proc.) teigė nenorintys gyventi kaimynystėje su šios religijos išpažinėjais (žr. 5 pav.). Panaši (32 proc.) socialinė distancija 2013 m. buvo fiksuojama ir Jehovos liudytojų atžvilgiu, tuo tarpu kitų religijų išpažinėjai – induistai, budistai, valstybės neregistruotų religinių tikėjimų, netradicinių krikščioniškosios kilmės kryptų tikėjimų išpažinėjai – buvo vertinami gana palankiai, kaimynystėje su šiomis grupėmis nenorėtų gyventi apie penktadalis žmonių (13–23 proc.). Palankiausiai iš religinių grupių, kaip ir ankstesniais metais, buvo vertinami tradicinių krikščioniškosios kilmės kryptų tikėjimų išpažinėjai, su jais kaimynystėje nenorėtų

gyventi tik keletas procentų Lietuvos gyventojų (žr. 2 pav.).

Analizuojant visuomenės nuostatas įvairių socialinių grupių atžvilgiu matyti, kad lyginant su 2012 m. gerokai sumažėjo socialinė distancija homoseksualių asmenų atžvilgiu. 2012 m. kaimynystėje su homoseksualiais asmenimis teigė nenorintys gyventi 52 proc. Lietuvos gyventojų, 2013 m. – 42 proc. (žr. 6 pav.). Požiūris į kitas socialines grupes – į įkalinimo įstaigų išėjusius asmenis, asmenis, turinčius psichikos negalią, pabėgėlius, lietuvių kalbos nemokančius asmenis, kitos rasės (odos spalvos) asmenis, žemesnės socialinės padėties asmenis, asmenis, turinčius fizinę negalią, ir kita gimtąja kalba kalbančius asmenis – lyginant su 2012 m. apklausos duomenimis labiau nesikeitė ir svyravo tarp paklaidos ribų (žr. 2 pav.; Visuomenės nuostatos... 2012).

Lyginant socialinę distanciją pagal tris taikytus kintamuosius matyti, kad nors kalbant apie darbą vienoje darbovietėje fiksuojama mažesnė socialinė distancija daugumos tiriamų grupių atžvilgiu, kelios grupės kaip galimi bendradarbiai yra vertinamos nepalankiau nei kaip galimi kaimynai. Kad nenorėtų dirbti vienoje darbovietėje su lietuvių kalbos nemokančiais asmenimis, 2013 m. teigė 18 proc. Lietuvos gyventojų (nenorėtų gyventi kaimynystėje – 12 proc.). Kaip galimi bendradarbiai nepalankiau vertinami ir asmenys, turintys fizinę negalią – su jais vienoje darbovietėje nenorėtų dirbti 11 proc. gyventojų (gyventi kaimynystėje nenorėtų 7 proc.). Svarbu pažymėti, kad kai kurios grupės, kurios buvo gana nepalankiai vertintos pagal gyvenimą kaimynystėje, vertintos daug palankiau atsakant į klausimą apie darbą vienoje darbovietėje – tai romai (čigonai) (vienoje darbovietėje nenorėtų dirbti 48 proc., kaimynystėje gyventi – 66 proc., skirtumas 18 proc. punktų), iš įkalinimo įstaigų išėję asmenys (skirtumas 13 proc. punktų), musulmonai (skirtumas 11 proc. punktų), pabėgėliai ir čėčėnai (skirtumas 13 proc. punktų) (žr. 2 ir 3 pav.).

Tyrime dalyvavusių Lietuvos gyventojų buvo klausiama, kaip per pastaruosius penkerius metus pasikeitė jų požiūris į kai kurias Lietuvoje gyvenančių žmonių grupes. Analizuojant atsakymus į šį klausimą matyti, kad nepalankiausiai vertinamos grupės išsidėsto kiek kitaip nei pagal atsakymus į klausimą apie gyvenimą kaimynystėje. Romai (čigonai), iš įkalinimo įstaigų išėję asmenys ir homoseksualūs asmenys nepalankiai vertinami abiem atvejais, bet to negalima pasakyti apie asmenų, turinčių psichikos negalią, vertinimą. Atsakydami į klausimą, kaip pasikeitė jų nuomonė apie psichikos negalią turinčius asmenis, tik 30 proc. žmonių teigė, kad jų nuomonė „labai pablogėjo, greičiau pablogėjo“, 23 proc. teigė, kad jų nuomonė „labai pagerėjo, greičiau pagerėjo“, o 47 proc. rinkosi atsakymą „nežinau“.

Tuo tarpu vertindami, kaip keitėsi jų nuomonė apie romus (čigonus), iš įkalinimo įstaigų išėjusius asmenis ir homoseksualius asmenis, 58–61 proc. respondentų teigė, kad ji „labai pablogėjo, greičiau pablogėjo“, ir tik 8–9 proc. teigė, kad jų nuomonė apie šias grupes pagerėjo (žr. 1 pav.).

Kaip ir ankstesniais metais, 2013 m., kalbėdami apie teigiamus pokyčius, daugiausia respondentų teigė, kad jų nuomonė pagerėjo apie asmenis, turinčius fizinę negalią (49 proc.), iš etninių grupių – apie rusus (41 proc.), baltarusius (39 proc.) ir ukrainiečius (40 proc.) (žr. 1 pav.; Vildaitė ir Žibas 2010; Pilinkaitė Sotirovič ir Žibas 2011; Visuomenės nuostatos... 2012). Svarbu pažymėti ir tai, kad didelė dalis respondentų apie kai kurias grupes neturėjo aiškesnės nuomonės ir rinkosi atsakymą „nežinau“, ypač kalbėdami apie tokias grupes, kaip valstybės neregistruotų religinių tikėjimų išpažinėjai (65 proc.), kitos rasės (odos spalvos) asmenys (64 proc.), kazachai (62 proc.), netradicinių krikščioniškosios kilmės kryptių tikėjimų išpažinėjai (62 proc.) ir kitas (žr. 1 pav.). Tai rodo, kad šios grupės visuomenės gyvenime nėra matomos, apie jas mažai žinoma.

Pagal 2013 m. visuomenės nuostatų apklausos duomenis galima teigti, kad lyginant su 2012 m. gana smarkiai sumažėjo socialinė distancija homoseksualių asmenų atžvilgiu: mažesnė žmonių dalis teigė, kad per pastaruosius penkerius metus jų nuomonė apie šią grupę pablogėjo (2012 m. 67 proc., 2013 m. 58 proc.). Kaip ir ankstesniais metais, 2013 m. nemaža dalis žmonių teigė, kad pastaraisiais metais pagerėjo jų nuomonė apie asmenis, turinčius fizinę ar psichikos negalią, nors socialinė distancija asmenų, turinčių psichikos negalią, atžvilgiu yra nemaža. Vis dėlto matyti, kad nuo 2009 m. ji tolygiai mažėjo. Požiūris į kitas grupes, kurių atžvilgiu socialinė distancija yra didžiausia, – romus (čigonus) ir iš įkalinimo įstaigų išėjusius asmenis – pastaraisiais metais keitėsi nežymiai, nors ir yra nedidelių visuomenės nuostatų svyravimų (žr. Vildaitė ir Žibas 2010; Pilinkaitė Sotirovič ir Žibas 2011).

Požiūris į Lietuvos lenkus 2005–2013 m.

Analizuojant Etninių tyrimų instituto 2005–2013 m. atliktų visuomenės nuostatų apklausų duomenis matyti, kad Lietuvos gyventojų socialinė distancija lenkų etninės grupės atžvilgiu yra nedidelė, lenkų kaimynystėje nenorėtų gyventi apie dešimtadalis (7–15 proc.) žmonių – ši dalis per pastaruosius aštuonerius metus yra gana pastovi, svyruoja nežymiai (žr. 6 pav.).

Labiau keitėsi atsakymai į klausimą „Kaip per pastaruosius penkerius metus pasikeitė Jūsų požiūris į Lietuvoje gyvenančius lenkus?“ Ana-

lizuojant Lietuvos gyventojų nuomonės apie lenkus kaitą 2005–2013 m. matyti, kad nuo 2008 m. sumažėjo respondentų, pasirenkančių atsakymus „greičiau pagerėjo, labai pagerėjo“, dalis (2005–2007 m. 53–66 proc., 2011–2013 m. 26–33 proc.), per tą patį laikotarpį išaugo žmonių, neišreiškusių jokios nuomonės, dalis (2005 m. 18 proc., 2008–2010 m. 50–57 proc.) (žr. 7 pav.). Itin ryški nuomonių apie lenkų grupę kaita buvo fiksuojama 2011 m.: tada 48 proc. respondentų teigė, kad jų nuomonė apie lenkų grupę „greičiau pablogėjo, labai pablogėjo“. Teiginį, kad nuomonė apie Lietuvos lenkus pablogėjo, dažniau rinkosi didžiųjų miestų (64 proc.) ir Vilniaus miesto (50 proc.) gyventojai, kaime gyvenantys žmonės šį atsakymo variantą rinkosi rečiau (35 proc.). Šiuos visuomenės nuostatų pokyčius galima sieti su 2011 m. vykusiomis diskusijomis dėl naujos švietimo įstatymo redakcijos (išgiliojo nuo 2011 m. liepos mėn. 1 d., žr. LR Seimas 2011) ir tais pačiais metais vykusiomis tautinių mažumų organizuotomis protesto akcijomis. 2012–2013 m. atsakymo variantus „greičiau pablogėjo, labai pablogėjo“ rinkosi mažesnė respondentų dalis (atitinkamai 37 ir 24 proc.), tačiau, kaip ir 2011 m., juos dažniau rinkosi didžiųjų miestų (atitinkamai 51 proc. ir 28 proc.) ir Vilniaus miesto (atitinkamai 43 proc. ir 30 proc.) gyventojai.

Apibendrinant apklausų duomenis galima pažymėti, kad nors 2011 m. didelė dalis gyventojų teigė, kad jų nuomonė apie Lietuvos lenkus „labai pablogėjo, greičiau pablogėjo“, socialinės distancijos tyrimai parodė, kad tai neturėjo įtakos gyventojų požiūriui į gyvenimą kaimynystėje su šia etnine grupe. 2011–2013 m. gyventojų, nenorinčių gyventi kaimynystėje su lenkais, dalis svyravo tarp paklaidos ribų ir siekė apie 8–11 proc. (žr. 5 pav.), panašiai lenkai buvo vertinami ir kaip galimi bendradarbiai ar būsto nuomininkai (žr. 3 ir 4 pav.).

Išvados

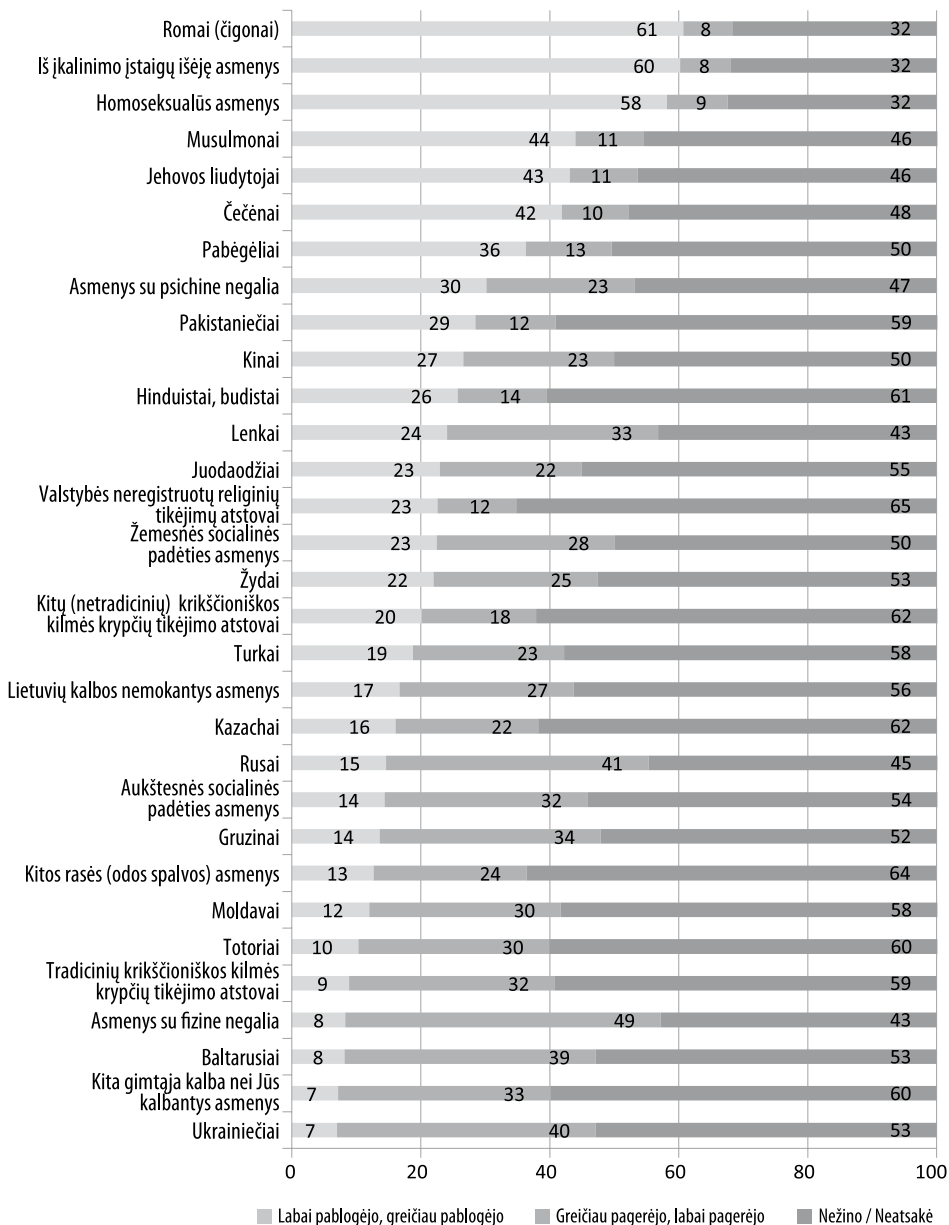
2013 m. Lietuvos gyventojų nuostatų tyrimas didesnių socialinės distancijos etninių ir socialinių grupių atžvilgiu pokyčių neatskleidė. Kaip ir ankstesniais metais, didžiausia socialinė distancija yra romų (čigonų), iš įkalinimo įstaigų išėjusių asmenų, homoseksualių asmenų ir asmenų, turinčių psichikos negalią, atžvilgiu. Pastaraisiais metais mažėjo respondentų, teigiančių, kad nenorėtų gyventi kaimynystėje su homoseksualiais asmenimis ir su asmenimis, turinčiais psichikos negalią – nuo 2011 m. tokių respondentų dalis sumažėjo 10 proc. punktų. Požiūris į kitas grupes, kurių atžvilgiu socialinė distancija yra didžiausia – romus (čigonus) ir iš įkalini-

mo įstaigų išėjusius asmenis, – pastaraisiais metais keitėsi nežymiai.

Analizuojant Lietuvos gyventojų nuostatas etninių grupių atžvilgiu galima teigti, kad kaip galimi kaimynai palankiai vertinami iš esmės visų etninių grupių nariai, išskyrus romus (čigonus), čečėnus ir pakistaniečius. Fiksuojami reikšmingi Lietuvos gyventojų požiūrio į Lietuvos lenkų grupę pokyčiai. Iki 2008 m., atsakydami į klausimą dėl savo nuomonės apie šią grupę pokyčius, dauguma respondentų rinkosi atsakymus „greičiau pagerėjo, labai pagerėjo“, o 2011 m. beveik pusė respondentų rinkosi atsakymą „labai pablogėjo, greičiau pablogėjo“. Tokį visuomenės nuostatų pokytį galima sieti su 2011 m. vykusiomis diskusijomis dėl naujos švietimo įstatymo redakcijos, kurios neretai pasižymėjo lietuvių ir lenkų grupių supriešinimu. Svarbu pažymėti, kad neigiamo požiūrio į lenkų grupę stiprėjimas neturėjo didesnės įtakos socialinei distancijai šios grupės atžvilgiu – kaip ir ankstesniais metais, kaimynystėje su lenkais nenorėtų gyventi tik apie dešimtadalis Lietuvos gyventojų.

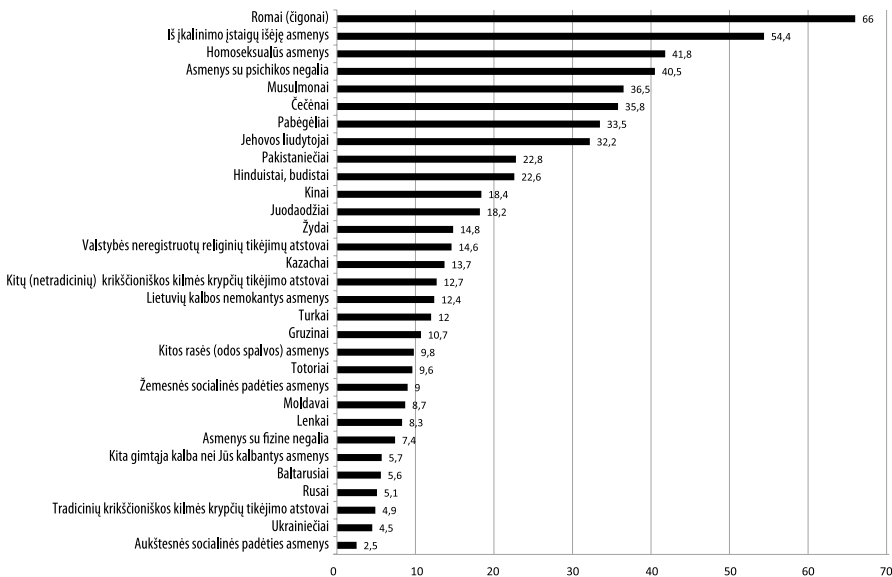
Visuomenės nuostatų kurių nors grupių atžvilgiu pokyčiai gali būti siejami su rezonansiniais įvykiais ar vykdomos politikos pokyčiais ir jų atspindžiu viešajame diskurse. Pavyzdžiui, 2005–2007 m. fiksuota didesnė socialinė distancija musulmonų atžvilgiu gali būti siejama su 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykiais Jungtinėse Amerikos Valstijose ir 2004–2005 m. sprogdinimo atakomis Londone ir Madride, kurios priskiriamos radikalioms islamistų grupėms (išsami įvairių ES šalių visuomenės reakcijos į šiuos įvykius analizė pateikiama EUMC 2006). Požiūrio į romų (čigonų) etninę grupę pokyčius galima susieti su vietos lygmens politikos veiksniais – neigiamų visuomenės nuostatų šios grupės atžvilgiu stiprėjimas fiksuotas po 2004 m. gruodžio mėn. įvykdytų griovimų Kirtimų tabore Vilniaus mieste ir plataus šių įvykių aptarimo viešojoje erdvėje ir žiniasklaidoje. Įtakos neigiamų nuostatų stiprėjimui gali turėti ir vieši politikų, visuomenės lyderių pasisakymai vienos ar kitos grupės atžvilgiu ir žiniasklaidoje vyraujantis etninės grupės įvaizdis – tai galime pastebėti analizuodami požiūrio į romų (čigonų) etninę grupę kaitą (žr. Beresnevičiūtė 2010). Svarbu pabrėžti, kad visuomenės nuostatų apklausos matuoja ne vertybes, o tik socialinę distanciją – suvokimą, kas sava, o kas svetima. 2013 m. ir ankstesnių metų apklausų duomenys rodo, kad šis vienos ar kitos grupės artimumo suvokimas kinta, o neigiamas visuomenės požiūris į vieną ar kitą grupę gali būti reakcija į svarbius viešojo gyvenimo įvykius.

1 pav. Kaip per pastaruosius 5 metus pasikeitė Jūsų požiūris į šias Lietuvoje gyvenančias grupes? Atsakymo variantų pasiskirstymas (proc.) 2013 m.

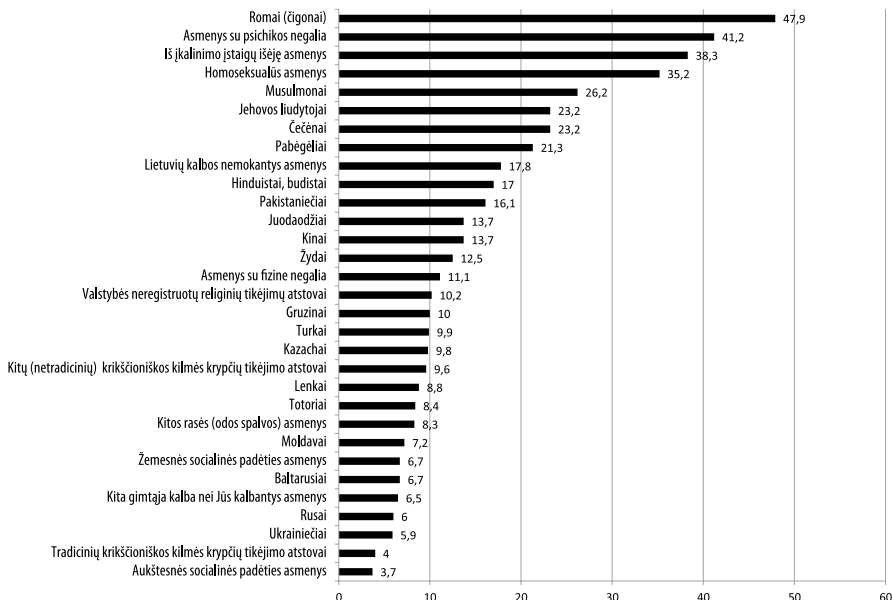
Šaltinis: 2013 m. Etninių tyrimų instituto užsakymu atliktas visuomenės nuostatų tyrimas

2 pav. Pasakykite, su kuo iš išvardytų žmonių grupių Jūs nenorėtumėte gyventi kaimynystėje? Atsakymų „Nenorėčiau“ dalis (proc.) 2013 m.

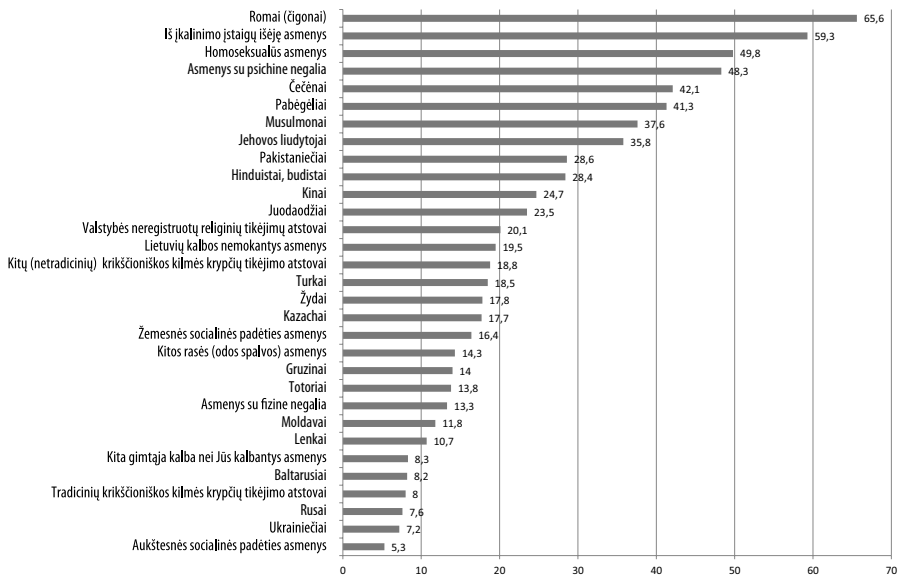
Šaltinis: 2013 m. Etninių tyrimų instituto užsakymu atliktas visuomenės nuostatų tyrimas

3 pav. Pasakykite, su kuo iš išvardytų žmonių grupių jūs nenorėtumėte dirbti vienoje darbovietėje? Atsakymų „Nenorėčiau“ dalis (proc.) 2013 m.

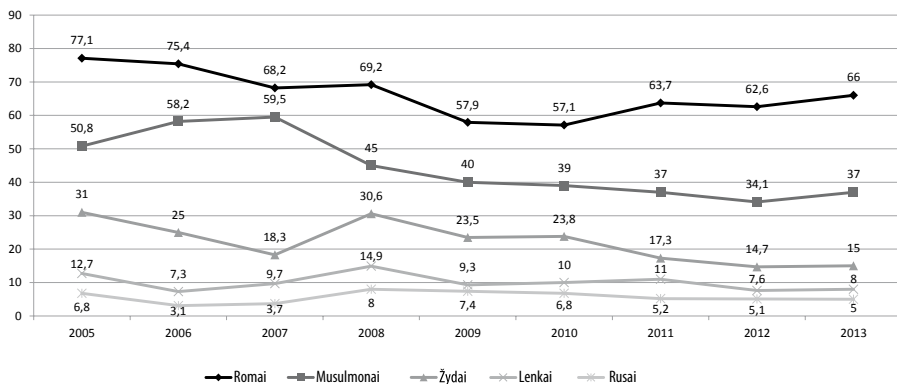
Šaltinis: 2013 m. Etninių tyrimų instituto užsakymu atliktas visuomenės nuostatų tyrimas

4 pav. Pasakykite, kam iš išvardytų žmonių grupių Jūs nenorėtumėte išnuomoti būsto? Atsakymų „Nenorėčiau“ dalis (proc.) 2013 m.

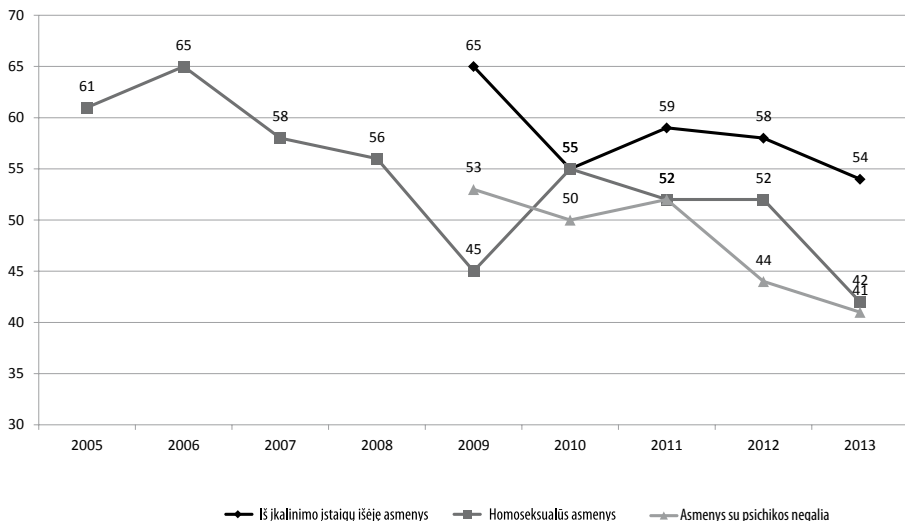
Šaltinis: 2013 m. Etninių tyrimų instituto užsakymu atliktas visuomenės nuostatų tyrimas

5 pav. Pasakykite, su kuo iš išvardytų žmonių grupių Jūs nenorėtumėte gyventi kaimynystėje? Dalis (proc.) 2005–2013 m.

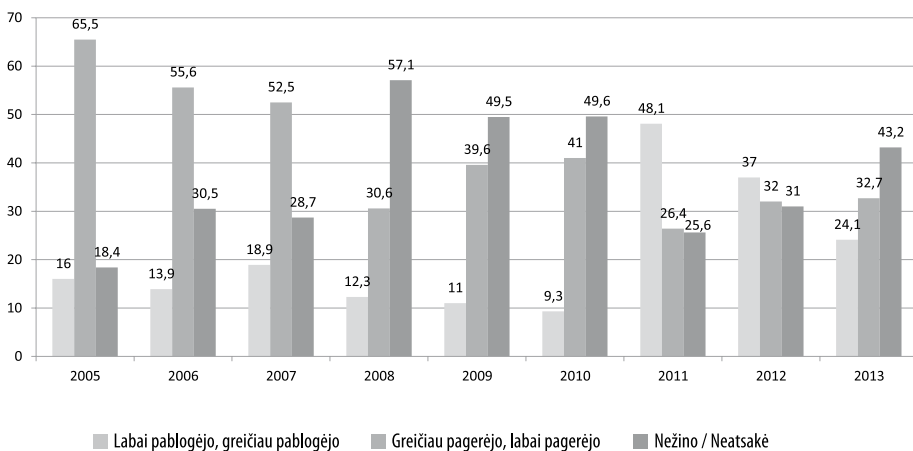
Šaltinis: 2005–2013 m. Etninių tyrimų instituto užsakymu atlikti visuomenės nuostatų tyrimai

6 pav. Pasakykite, su kuo iš išvardytų žmonių grupių Jūs nenorėtumėte gyventi kaimynystėje? Dalis (proc.) 2005–2013 m.

Šaltinis: 2005–2013 m. Etninių tyrimų instituto užsakymu atlikti visuomenės nuostatų tyrimai

7 pav. Kaip per pastaruosius 5 metus pasikeitė Jūsų požiūris į Lietuvoje gyvenančius lenkus? Atsakiusiųjų dalis (proc.) 2005–2013 m.

Šaltinis: 2005–2013 m. Etninių tyrimų instituto užsakymu atlikti visuomenės nuostatų tyrimai

Šaltiniai

- Beresnevičiūtė, V. (2010). Prievartos retorika prieš visuomenės nebyliusius: Lietuvos spaudos tekstų apie romus analizė. *Etniškumo studijos*, 2010, 1–2. Vilnius: LSTC / Eugrimas, p. 86–104.
- EUMC (2006). *Muslims in the European Union. Discrimination and Islamophobia*. Austria: European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia. Prieiga internete: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/156-Manifestations_EN.pdf.
- LR Seimas (2011). Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas. 2011 03 17, Nr. XI-1281. *Žin.*, 2011, Nr. 38-1804.
- Pilinkaitė Sotirovič, V., Žibas, K. (2011). Etninės ir socialinės grupės Lietuvoje: visuomenės nuostatos ir jų kaita. *Etniškumo studijos*, 2011, 1–2, Vilnius: LSTC / Eugrimas, p. 136–154.
- Vildaitė D., Žibas, K. (2010). Etninių tyrimų instituto visuomenės nuomonės tyrimų apžvalga (2005–2010 m.). *Etniškumo studijos*, 2010, 1–2. Vilnius: LSTC / Eugrimas, p. 121–137.
- Visuomenės nuostatos Lietuvoje gyvenančių etninių grupių ir į Lietuvą atvykstančių imigrantų atžvilgiu. (2012). *Etniškumo studijos*, 2012, 1–2. Vilnius: LSTC / Eugrimas, p. 224–236.

Ethnic and Social Groups in Lithuania: Societal Attitudes and their Changes in 2013

Vita Petrušauskaitė

INSTITUTE FOR ETHNIC STUDIES AT THE LITHUANIAN SOCIAL RESEARCH CENTRE

SUMMARY: The article presents the most recent results of the public opinion survey conducted annually by the Institute for Ethnic Studies. On the basis of the 2013 survey results, social distance between the Lithuanian residents and various social and ethnic groups is analysed by discussing changes that occurred in the last few years. Social distance was measured by means of three variables: willingness to live in the same neighbourhood, to work at the same workplace and to rent an apartment/house. The survey respondents were also asked to evaluate changes in their attitude towards various social and ethnic groups in the last five years. The most recent survey results are analysed by comparing them with the previous research data (public opinion surveys have been conducted since 2005). Some aspects of public attitudes towards the Polish ethnic group in Lithuania are highlighted.

KEYWORDS: PUBLIC OPINION SURVEY, SOCIAL DISTANCE, LITHUANIAN POLISH